

לימוד פרק "במה מדליקין" והפולמוס הרבני-קראי בימי הגאונים

Public Recitation of *Bameh Madlikin* and the Rabbinite-Karaite Polemic of the 8-10th centuries

(1) שמות פרק לה

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אתם:
 (ב) ששית ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' פל-העשה בו מלאכה יומת:

(ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת:

(2) שמות פרק יב פסוק טז

וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם פל-מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל-
 נפש הוא לבדו יעשה לכם:
 permission to do *melakha* for food preparation

(3) שמות פרק טז פסוק כג

ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר את אשר-תאפו אפו ואת אשר-תבשלו בשלו ואת כל-
 העדף הניחו לכם למשמרת עד-הבקר:
 implied obligation to cook and otherwise prepare food before Shabbat

(4) אבן עזרא הפירוש הקצר שמות פרק לה פסוק ג

(ג) וטעם לא תבערו - בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנר בשבת, כי כבר אסר מעשה מאכל (שמות טז, כג). וטעם לא תבערו אש - בעבור שאמר בפסח: כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש (שמות יב, טז), אסר לעשות מאכל הנפש בשבת, כי לא יעשה מאכל כי אם בהדלקת האש. והשם יכפיל שכר הגאון שהשיב תשובות גמורות על הצדוקים האוסרים נר בשבת. ופעם אחת התחבר עמי אחד מהם. ואמרתי לו, שנעזוב דברי הקבלה, ונרדוף אחר הכתוב לבדו. אז שמח, ואשאלהו לאמר: מי אסר להדליק הנר בלילי השבת, ואחר שקוע השמש. אז ענה ואמר, לא תבערו אש, גם אני ענית, כי הכתוב לא הזכיר כי אם היום. וכן: וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יב, ג) לא נמול בלילה. אז ענה, ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראשית א, ה). שניהם נקראו יום. והערב קודם הבקר. גם אני השיבותי, כי זה לא יתכן, כי הכתוב אומר: ויקרא אלהים לאור יום (שם). ואיך יסתור דבריו לקרוא האור והחושך יום? וכבר פירשתיו. וכתוב: לילה ויום (מ"א, ח, כט); ויום ולילה (בראשית ח, כב); שלשת ימים לילה ויום (אסתר ד, טז); שלשה ימים ושלשה לילות (יונה ב, א). אז השיב: מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג, לב). גם אני ענית, כי זה הכתוב הוא על יום הכפורים לבדו. והראיה שאמר שבתכם (שם) לשון יחיד. ולא אמר 'שבתותיכם', כמו את שבתותי תשמרו (שם יט, ל). ועוד, כי השבת לא תקרא שבתכם, כי אם שבת השם, כמו אך את שבתותי (שמות לא, ג). רק יום הכפורים נקרא כן, שבת שבתון היא לכם (ויקרא כג, לב). ולא מצאנו שאמר בו 'שבת לה'. ולא אאריך. ופסוק מערב עד ערב לא נאמר, כי אם ביום הכפורים. וכן כתוב בתשעה לחדש בערב (ויקרא כג, לב). והנה היום קורא הלילה, וכן שנים ליום עולה תמיד. את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (במדבר כח, ג - ד), שהוא ערב כבוא השמש, כאשר הוא כתוב בפסח. אז השתבש הצדוקי. ואחר ימים בא אלי לאמר, הנה כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי (שמות יב, טו). גם, אשר טובח בערב ביום הראשון לבקר (דברים טז, יד). אז ענית ואמרתי לו, גם בפסח כתיב: בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו (שמות יב, יח). וכבר הזהיר על הלילה על מצות ומוריס (שם, ח). ושב להזהיר מתחלת היום הראשון עד יום השביעי בערב (שם, יח). והעד, שלא אמר בשבת ביום הששי בערב תשבתו. רק אמר משה לישראל ביום הששי: שבתון שבת קדש לה' מחר (שמות טז, כג), ולא אמר זה הערב הבא. גם ביום הראשון לבקר איננה ראייה, כי פירושו הוא הבשר שתזבח בערב לא ילין ממנו לבקר ביום הראשון. והטעם, שלא ישאר ממנו עד בקר יום ראשון. אז הלך בחמת רוחו על נפשו. והנה הוא שב אחר חדש אלי והוא שמח וטוב לב, בעבור שמצא: היום הזה יום בשורה הוא (מ"ב ז, ט). ושם כתוב: וחכינו עד אור הבקר (שם). אז ענית כאלו אין יום כי אם זה. והלא כתוב בתורה: ביום הכותי כל בכור (במדבר ג, ג). ובחצי הלילה היתה מכת בכורים. רק פירוש יום על שני דרכים: האחד - ביום ובלילה. והשני, זמן ועת, כמו והיה ביום ההוא (ישעיה ח, ד). וכן: אתה עובר היום את הירדן (דברים ט, א). והזכרתי אלה הדברים, בעבור שיוכל האדם המבין לפרש הכתובים לטעמים רבים. על כן אנחנו צריכים בדברי כל המצוות לקבלה, ומסורת ותורה שבעל פה כאשר החלותי בספר הזה:

Record of dispute with Karaites about the application of this verse

(5) פסיקתא זוטרא (לקח טוב) שמות פרשת ויקהל פרק לה סימן ג

ד"א לא תבערו אש... אין הבערה אלא בידיים, וכה"א ובער עליה הכהן עצים (ויקרא ו ה), ואם תאמר והרי נאמר מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שופטים טו ו), פירושו כל שמכח הגרמה אינו אסור בשבת, שהרי אדם זורע חטים בקרקע ביום ששי והם נשרשין בשבת, אדם משים עורות בארץ בעפץ בערב שבת ומתעבדין בשבת, וכן הרבה עבודות נשלמות בשבת, ולא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת, למדנו שאם מבעיר האש מערב שבת והוא דולק בשבת אין זה מבעיר בשבת, שהבערתו מאתמול, והוא דומה למי שמשקה את השדה ופתח את הנהר מערב שבת, והזרעים שותין כל יום השבת, ובוא וראה שהרי לא נאמר ולא יראה לך אש, ולא ימצא לך אש, כדרך שכתוב בחמץ, ועוד שהרי נאמר ביום השבת, וכל מקום שנאמר ביום אינו אלא בו ביום, כגון ביום השבת ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח), ואומר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן (שמות מ ב), וכן כיוצא בהן, ללמדך שלא נאסרה הבערה אלא לבו ביום, אבל אם הובערה מאתמול אינה אסורה, וכל חכמי הדורות לא נחלקו כלל, [אלא במה מדליקין ובמה אין מדליקין, אבל בהבערה עצמה שראוי להדליק לא נחלקו כלל], ללמדך שקבלה היתה לישראל מימי משה רבינו להדליק הנר. וחכמים אומרים מצוה להדליק מפני שלום ביתו, ושלא יבא אדם לידי חילול שבת, ולידי חילול מזיד, כגון שהוצרכה לו נר לחולה ולחיה, ועוד משום שלא יאכל בחשך, ואפילו שרץ בקערה אינו רואה, ואם נאמר יאכל מבעוד יום, אין זה כבוד שבת, שהרי לא נתקדש היום. ונכרי שהודלק הנר לצרכו מותר לישראל להשתמש לאורו:

Anti-Karaite polemic from 11th c.

(6) תלמוד בבלי מסכת שבת דף כה עמוד ב

אמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב: הדלקת נר בשבת – חובה

(7) תוספות מסכת שבת דף כה עמוד ב

חובה - לגבי רחיצת ידים בחמין קרי ליה חובה דלא הוי כל כך מצוה ומים אחרונים קרי ליה חובה משום סכנה דמלח סדומית ושהרגו הנפש וחמירי טפי מן הראשונים ויש שרוצים לומר דאין לברך אהדלקת נר מדקרי ליה חובה כדאמרין מים אחרונים חובה ואין טעוניה ברכה ואומר ר"ת דשיבוש הוא דלא דמי למים אחרונים דלא הוי אלא להצלה בעלמא אבל הדלקת נר היא חובה של מצות עונג שבת וכמה חובו' הן דטעוניה ברכה ומה שאומר טעם אחר שלא לברך משום שאם היתה מודלקת ועומדת לא היה צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה ולא להדליק אחרת אין נראה דהא גבי כיסוי הדם אם כסהו הרוח פטור מלכסותו אפ"ה כשמכסה צריך לברך וכן נולד מהול איכא למ"ד דאין צריך להטיף ממנו דם ברית וכשמל תניא בשילהי פר' ר' אליעזר דמילה המל אומר כו' ובסדר רב עמרם יש המדליק נר בשבת מברך אשר קדשנו כו' ועוד נראה לר"ת שאם היה הנר מודלק ועומד שצריך לכבות ולחזור ולהדליק כדאמר ליה ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר.

(8) תלמוד בבלי מסכת שבת דף כג עמוד ב

אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום - נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו.

(9) מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק יד הלכה א

... והקורא בכתובים צריך לומר, **ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש**.
Berakhah to be said before reading from Ketuvim

(10) תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת נדרים פרק ה דף לט טור ב/ה"ד

...אמר ליה רבי יודן וכן בר נש עביד דילמא בקביוסטיסא אמר ברוך שבחר בתורה ובחכמים שאמר צריך לפרוט את הנדר "Berakhah" praising the divine selection of the sages

(11) תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יב עמוד א

וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים. אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין.

(12) קטע מהגניזה (קיימבריג')

פטום הקטרת... השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש... אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא...
[ב]רוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בחכמים ותלמידיהם [ונתן] להם תורה מהר סיני על [יד]י משה רבנו וצוה אותם לקרא בתורה במשנה בתלמוד בהלכה לקנות חיי שני עולמים. ובחר במשה רבנו מכל הנביאים ודבר עמו פנים בפנים שנ' פה אל פה אדבר בו וג' ואחריו בחר [ביהו]שו[ע] תלמידו ושב[ע]ים זקנים [ונביאים] וחכמים ותלמידיהם וצוה אותם בשמירות [שבת] ובהדלקת הנר שלשבת. במה מדליקין וגו'

(13) קטע מהגניזה (מוזיאון הבריטי) (אחרי אמירת במה מדליקין)

ברוך אלהינו שנתן לנו חלק טוב וחלק יפה נחלה יפה וגורל נעים שאין חלק כחלקינו ולא נחלה כנחלתינו ולא גורל כגורלינו לפיכך אנו חייבין להודות לבוחר מנתינו שנא' חבלים נפלו לי בנעמים אף נחלת שפרה עלי אברך את יי אשר יעצני אף לילות יסדוני כליותי. אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינה תלמידי חכמין מרבין שלום בעולם שנאמר וכל בניך לימודי יי ורב שלום בניך וראה בניס לבניך שלום על ישראל.